

Endast staden är verklig

Per Magnus Johansson

Vi lever såväl i ett yttre som i ett inre rum; i både en materiell verklighet och en psykisk verklighet, för att låna Freuds begrepp från 1900-talets början. Det inre och det yttre rummet befinner sig i en dialog med varandra. På samma sätt som vetenskapsteori utan vetenskapshistoria tenderar att bli tom, blir föreställningen om ett yttre rum utan referens till ett inre någonting urholkat, fiktivt och sterilt.¹ Staden är inte utkastad i ett objektivt tomrum; den uppstår i oss, och vi möter den urbana arkitekturen när vi rör oss i rummet utifrån vår subjektivitet.

Den 3:e september 1966 kunde man läsa följande i *Handelstidningen*:

”En stad är inte endast en samling byggnader och en hopar folk. Staden har också en historia som ingår som en konstitutionell del av dess invånarens minne och identitet. Berövar man staden dess kännemärken, så berövar man samtidigt människorna en del av deras identitet. De ’känner inte igen sig’ längre.”

Harri Carlsson, presenterad som förra ledamoten av byggnadsnämnden i Göteborg, uttryckte sig på det sättet i samband med att korsvirkeshuset vid Postgatan i kvarteret Traktören revs.²

Vi behöver känna igen oss i det yttre rummet och vi behöver bli igenkända.

PARIS – ARTONHUNDRATALETS HUVUDSTAD

I en doktorsavhandling i litteraturhistoria från 1956, *Strindbergs erövring av Paris*, skriver Stellan Ahlström (1916-1984) om den svenske författarens kamp för att finna en plats i den franska huvudstaden. I avhandlingen illustreras förhållandet mellan det inre och yttre rummet.

I ett brev till den svenske konstnären Carl Larsson (1853-1919) berättar August Strindberg (1849-1912) den 17 maj 1883; ”Här sitta vi nu fast för sommaren. Det är skönt för mig, som älskar storstaden. Men jag skall studera den för att kunna belägra den. Icke som Paris, utan som stad.”³

I *Inferno* skildrar Strindberg händelser från mitten av 1890-talet

¹ Vetenskapsteori kan ibland innebära en diskussion om vetenskap utan referenser till empiriskt underlag.

² *Tre kvarter i Haga*. Ett projekt utfört vid Sektionen för arkitektur, Chalmers Tekniska Högskola, Göteborg. Mellan Hägg och Syren, 1975. Handledare var professor Lars Ågren (1921-2006), förordet är daterat den 26:e maj 1975 och häftet är publicerat på Korpens bokförlag i Göteborg 1975.

³ *Strindbergs erövring av Paris*, (1956) s 31. Almqvist och Wiksell, Stockholm.

Paris.

Foto: Pär Eliaeson

och nämner att han under hösten 1894 vunnit en seger i Paris. Han syftar på uppsättningen av *Fordringsägare* (*Créanciers*) som hade premiär vid *Théâtre de l'Œuvre* i juni 1894. Och Strindberg skriver "...uppfyllelsen av en ungdomsdröm, som drömts av alla samtida skriftställare i mitt hemland, men förverkligats allenast av mig..."⁴

"Det är verkligen ett straff att vara i Paris", påstår Strindberg några månader senare. Han var plågad som ett sargat djur när han upplevde att han inte fann en för honom fungerande plats. Den sociala verkligheten och drömmarna befann sig i ett allvarligt och konfliktfyllt samtal med varandra. Ibland skavde det. Besvikelsen lurade i bakgrunden. Senare konstaterar han; "Jag vill inget mindre än att angripa den falska kulturen i dess fasta slott som heter Paris".⁵ Han fortsätter; "År det icke upprättelse att få beröm i Paris när man blir nedskäld i Stockholm så vore det väl f-n?"⁶

Strindbergs drevs av ett starkt begär och demoniska krafter. Han drabbades kraftfullt av tanken att det var angeläget för honom att skriva på franska; "Att skriva på Franska tog slut på min hjärn-smula och när jag kände steriliteten inträda såg jag döden livslevande för mig."⁷

Stellan Ahlström redogör för hur Strindberg, efter att i november 1885 inte ha lyckats få publicera en längre text i *La Nouvelle Revue*, återigen erfor att han hade misslyckats med den stort anlagda planen att erövr världsstaden.⁸ När *Fadren* får nedgörande recensioner i Stockholm och teatern i Köpenhamn går i konkurs, skriver han till Hans Österling (1847-1925) den 21:e januari 1888: "I Paris där finns förståndet."⁹ Emile Zola (1840-1902) lovordade Strindbergs *Père*, vilket fick Strindberg att känna att han äntligen hade fått trumf på hand.¹⁰

Senare, den 5:e maj 1890, skriver Strindberg till den svenske författaren och kollegan Ola Hansson (1860-1925); "Ja, det vore min lycka för det kommande om Fr. Julie bleve spelad – även om den nerskälldes."¹¹

Staden Paris blir den plats där erkännandet är som mest avgörande i Strindbergs inre. Hans sjäsliv har ett i det närmaste omedelbart förhållande till den yttre världen. Han är inte ensam

om att uppfatta de två världarna på ett likartat sätt.

Strindberg drevs av en bitterhet mot sitt ursprung och ressentimenten knöt han till Sverige. Det fanns en stark önskan att göra sig oberoende av det rum som han hade fötts in i. Han ville frigöra sig och komma till en ny utsiktspunkt: omgiven av okända gator, andra dofter, ett nytt ljus och inte minst ett främmande språk. Hans personliga drama får en yttre scen i huvudstaden.

Ibland försvinner stadens mening för honom; den 4:e november 1897 skriver han till sin andra hustru, Frida Uhl (1872-1943), som han var gift med mellan 1893 och 1897; "Jag hatar människorna och kan likväl inte vara ensam – därav dåligt sällskap, alkohol, genomvakande nätter, Chat Noir, förtvivlan och allt det andra, särskilt paralysie."¹² Paris blir platsen där han kan lida och tvingas att sig an sina upplevda tillkortakommanden. Men den franska huvudstadens erkännande återvänder. I maj 1894 intervjuas August Strindberg om Émile Zola, i samband med att den senare kandiderade för Franska Akademien.¹³ Strindbergs position förstärks i staden; känsligt lever han framgångar och motgångar med den franska metropolen som *silhouette*. Upplevelsen av staden färgas av den plats han får (ges) och erövrar (förvärvar sig). Den 18 januari 1895 skriver Strindberg till sin hustru Frida; "Jag får icke lämna Paris, därför att i samma ögonblick är allt slut."¹⁴ Konstnären Olof Sager-Nelson (1868-1896) formulerar följande tanke; "Strindberg är djäkligt i rop här nu och har fått ett namn vid sidan av Zola, Tolstoj, Ibsen och det är roligt och välförtjänt."¹⁵

I sitt slutord sammanfattar Stellan Ahlström sina slutsatser på följande vis; "Strindbergs upplevelser i Paris vid årsskiftet 1894-1895 är dramatiskt växelrika. Han lyckades med, vad ingen svensk tidigare hade förmått, att länge vara namnet för dagen i Paris. I viss mån nådde han alltså målet att 'erövr Paris'.¹⁶

Le Corbusier (1887-1965), den inflytelserike schweizisk-franske arkitekten, yttrade följande om den franska huvudstaden; "Paris, en obarmhärtig öken. Man tar hem

⁴ Ibid.

⁵ A a s 43.

⁶ A a s 51.

⁷ A a s 60.

⁸ A a s 64f.

⁹ A a s 103.

¹⁰ A a s 104.

¹¹ A a s 131.

¹² A a s 195.

¹³ A a s 206.

¹⁴ A a s 262.

¹⁵ A a s 286.

¹⁶ A a s 287.

Göteborg.

Foto: Pär Eliaeson

spelet eller så går man under.” Inte klasskamp, utan platskamp, för att låna en formulering från den fransk-marockanske psykoanalytikern och författaren Daniel Sibony (f.1942). Det är varje människas uppgift; att försöka erövra en meningsbärande plats i staden där hon verkar. Stundtals kan man få känslan att det finns plats för i det närmaste alla i den stora staden och ibland kan man drabbas av upplevelsen att det är en mördande konkurrens i den urbana miljön om varje attraktiv plats.

STADENS MÖJLIGHETER

För att hitta fram till staden kan det räcka med att en del av helheten blir min. Det kan röra sig om ett fragment av staden; ett antikvariat, en ateljé, en bakgata, en bar, ett bibliotek, en bokhandel, en boulevard, en fotbollsplan, en föreläsningssal, en gata, ett konstmuseum, en krog, ett kvarter, ett kyrkorum, en matsal, en park, en restaurang, en simhall, en staty, en teatersalong, ett torg, en trottoarservering, en tågstation, en universitetsinstitution, en utsiktsplats, en återvändsgränd eller en ölstuga. Den bofaste bör lägga beslag på ett sinnligt fragment av det närmast oändliga rummet. Det possessiva pronomenet måste bli möjligt att använda. Staden blir min och den skulle kunna bli vår. Här vill jag leva, här kan jag älska och här skall jag dö.

Men staden finns också genom vad vi har läst om den; genom den kunskap vi har förvärvat oss om staden och dess historia; genom människornas sätt att beskriva livet i staden. Människor har fötts, levt, älskat, hatat, skapat, bidragit, åldrats och dött i staden. Några har lämnat minnesspår till kommande generationer och andra har haft mer anonyma liv. Några byggnader överlever, andra rivs. Nya fasader tillkommer. Några flyttar in, andra bryter upp, ytterligare några vänder tillbaka. På stadens kyrkogårdar finns medborgarnas förmultnade kroppar, men också deras namn, inristade på gravstenar. Vi lever i skuggan av dem. Staden har en historia som överskrider vår stund på jorden. Paris har funnits i över 2000 år. Aten grundades för över 2500 år sedan. Våra liv är korta i jämförelse med stadens.

ATT ÅTERVÄNDA TILL DEN FRANSKA HUVUDSTADEN

En skönhetsförklaring till Paris: det är inte svårt att hitta miljöer i staden som motsvarar det som förmedlas i poetiska och medryckande ord. Men för någon som upplevt sig utesluten från staden och mer eller mindre gått under är tillgången till skönhetsupplevelsen betydligt mer komplicerad och svåråtkomlig. Man fick ingen plats inom det sociala, det ekonomiska, det intellektuella, och/eller i kärlekens fält. ”Det är visserligen en enastående plats, men...” Ett infogat och störande men; som ofta kan översättas med; jag fick inte en för mig tillfredsställande plats. Jag drömde om platsen, men jag kunde inte förverkliga mina drömmar när jag väl var där.

Skönhetsupplevelsen knyts till den själsliga belägenheten; det inre rummet möter det yttre; de förs ihop; de överlappar varandra; distinktionen mellan yttre och inre rum upplöses. Eller som den kanadensiske poeten och musikern Neil Young (f. 1945) skrev; ”There's more to the picture than meets the eye.”

Staden pockar på att bli beskriven. Orden beskriver staden och den finns i texten. Framställningar som avviker från ögats upplevelse skaver. Iakttagelsen – ögats erfarenhet – skapar för några av oss ett behov av att skriva. En stad som inte är beskriven eller besjungen blir en plats som påminner mer om natur än om kultur. Den enskilde behöver ord för att kunna leva i rummet. Orden förändrar bilden och bilden skapar nya ord.

Upplevelser av skilda slag kan förstärka eller försvaga bandet till staden. Vi skapar en historia på den plats där vi verkar. Rummet upplevs till en betydande del utifrån historien. Denna upplevelse är stadd i ständig rörelse. Samtidigt bör vi komma ihåg, som den tyske filosofen Hans-Georg Gadamer (1900-2002) skriver; ”Vi måste acceptera det som är; och därför kan vi inte heller ändra på det faktum att det i vår förståelse alltid finns oredovisade förutsättningar.”¹⁷ Upplevelsen av staden passerar också genom en okänd mängd erfarenheter som en enskild bär inom sig.

¹⁷ *Vernunft im Zeitalter der Wissenschaft.* (1976) Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main. I svensk översättning av Thomas Olsson (1988). *Förnuftet i vetenskapens tidsålder*, s 79. Daidalos, Göteborg.

Stockholm.
Foto: Pär Eliaeson

AVSLUTNING

Utan poesi finns ingen stad att leva i. Staden ger också ifrån sig ljud och lukter. Den har ett ljus. Det handlar om att vistas i ett rum och försöka att ta det i besittning.

Arkitekturhistorikern Elias Cornell (1916-2008) skriver på följande sätt;

”Vi tar ett arkitekturverk i besittning. Vi förblir då icke betraktare. Vi blir vittnen till en bestämd handling som tillhör arkitekten lika mycket som den tillhör de agerande.”¹⁸

Medborgaren rör sig mellan passivitet och aktivitet, mellan att vara konsument och producent. Eller som Cornell skriver ”arkitektur är estetisk organisation av praktisk verklighet”.¹⁹ I staden kan den enskilde möta det transcendentala; det kan bli möjligt att komma i kontakt med antikens heliga klippa i det urbana rummet.

Poesin och arkitekturen är mångtydig och lånar sig till divergerande tolkningar. Byggnaden – byggnaderna – talar till den andre, liksom till den store Andre. Staden är i så mycket större uträkning än nationalstaten empirisk och kroppslig. Eller som den brittiske författaren Lawrence Durrell (1912-1990) skriver i *Alexandriakvartetten*: ”Endast staden är verklig.” ■

¹⁸ *Om rummet och arkitekturens väsen* (1966), Elias Cornell, Scandinavian University Press. Akademiförlaget. Köpenhamn, Oslo, Bergen, Göteborg, Stockholm och Lund. s 17.

¹⁹ *Om rummet och arkitekturens väsen* (1966), s 9.

Paris.

Foto: Pär Eliaeson

